

سلسله پژوهش‌های تفسیر تطبیقی

(کتاب پنجم)

بررسی تطبیقی آموزه توحید و شرک از دیدگاه مفسران فریقین

حجت‌الاسلام دکتر فتح‌اله نجارزادگان

عضو هیئت علمی دانشگاه تهران - پردیس فارابی

زمستان ۱۴۰۰

نजारزادگان، فتح‌اله، ۱۳۳۷ -

بررسی تطبیقی آموزه توحید و شرک از دیدگاه مفسران فریقین / فتح‌اله نजारزادگان - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۴۰۰.
۳۸۴ص. - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: ۵۹۲: قرآن‌پژوهی؛ ۸۳) (سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت): ۲۴۸۵: الهیات (علوم قرآن و حدیث): ۷۹)

ISBN: 978-600-298-371-8

بها: ۷۱۰۰۰۰ ریال

کتابنامه: ص. [۳۴۳]-۳۶۶.

نمایه.

۱. توحید. ۲. Tawhid (Unity of God)*. ۳. تفاسیر-- مطالعات تطبیقی.

۴. Qur'an - Commentaries - Comparative studies. ۵. شرک. ۶. Polytheism. ۷. توحید -- دیدگاه اهل سنت.

۸. Tawhid (Unity of God) -- Views of Sunnite. ۹. شرک -- دیدگاه اهل سنت.

۱۰. Polytheism -- Views of Sunnite. الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ب. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت). پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی. ج. The Center for Studying and Compling University. د. عنوان. Book in Humanities (SAMT). Institute for Research and Development in the Humanities.

۲۹۷/۴۲

BP۲۱۷/۴

۸۵۱۲۹۵۹

شماره کتابشناسی ملی

بررسی تطبیقی آموزه توحید و شرک از دیدگاه مفسران فریقین

مؤلف: حجت‌الاسلام دکتر فتح‌اله نजारزادگان (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)

ناشران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)،

پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

صفحه‌آرا: اعظم یزدلی

چاپ اول: زمستان ۱۴۰۰

تعداد: ۵۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم-سبحان

قیمت: ۷۱۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای ناشران محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نیش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات

۳۷۱۸۵-۳۱۵۱، ص. پ. ۳۲۸۰۳۰۹۰، نامبر: ۳۲۱۱۱۳۰۰)

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اسکو، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰

مرکز پخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲۷، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۶۳۵-۶

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

مرکز پخش، نمایشگاه و فروشگاه: تهران، روبه‌روی دانشگاه تهران، حد فاصل خیابان‌های فخر رازی و دانشگاه، مجتمع تجاری-اداری پارسا،

واحدهای ۲۰۱ و ۷ و ۸، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، تلفن: ۰۲۵-۶۶۴۰۸۱۴۵-۶۶۴۰۸۱۲۰

۶۶۴۰۵۶۷۸ (فروشگاه)، نامبر: ۶۶۴۰۵۶۷۸

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

پیشگفتار

اصطلاح‌شناسی تفسیر تطبیقی: تفسیر تطبیقی، کشف، تبیین (توصیف) و ارزیابی نظام‌مند از دیدگاه‌های مفسران شیعی و سنی (فریقین) به صورت مقایسه‌ای است؛ در دیباچه کتاب اول که به «بررسی تطبیقی مبانی تفسیر فریقین» اختصاص داشت، بیان شد که تفسیر قرآن به دو نوع کلی تفسیر ترتیبی و تفسیر موضوعی تقسیم می‌شود و آنچه تاکنون مورد اهتمام مفسران فریقین بوده، همین دو نوع تفسیر است که هر کدام نیز تقسیم‌بندی‌های خاص خود را دارند.

شیوه‌ای که تاکنون در حوزه تفسیر قرآن (به صورت مستقل) کمتر به آن توجه شده، تفسیر تطبیقی است. این شیوه به بررسی مقایسه‌ای دیدگاه‌های شیعه و اهل سنت درباره تفسیر آیات قرآن می‌پردازد و می‌تواند به صورت موضوعی یا تاریخی، صورت پذیرد.

هرچند در تفاسیر اجتهادی هردو فریق (در برابر تفاسیر روایی یا بالمأثور) کم‌وبیش به بررسی و نقد دیدگاه‌های یکدیگر اشاره شده است (مانند تفسیر روض الجنان ابوالفتح رازی و تفسیر مفاتیح الغیب فخر رازی از تفاسیر کهن شیعی و اهل سنت و یا تفسیر المیزان علامه طباطبایی و تفسیر تسنیم آیت‌الله جوادی از تفاسیر متأخر شیعی و تفسیر روح المعانی آلوسی و المنار محمد رشیدرضا از تفاسیر متأخر اهل سنت)، لیکن بررسی مستقل و همه‌جانبه با تنظیم منطقی مباحث، پیشینه‌ای دراز در بین فریقین ندارد.^۱ ضرورت این نوع تفسیر - به‌ویژه در جهان امروز که با وسایل ارتباط جمعی همانند دهکده شده است - در درک و ارزیابی درست از مبانی و مفاهیم آیات از دیدگاه‌های فریقین نهفته است که آثاری درخشان در پی

۱. ازجمله در این باره می‌توان به کتاب بین الشيعة والسنة دراسة مقارنة في التفسير و اصوله... نوشته دکتر علی احمد سالوس اشاره کرد که به مبانی، تاریخ و منابع تفسیر فریقین پرداخته و از داوری‌های یک سویه در امان نمانده است. مانند داوری وی درباره منابع تفسیر روایی کهن شیعه و چشم‌پوشی از همین منابع در اهل سنت؛ داوری درباره دیدگاه شیعه پیرامون آیه تطهیر و ...

خواهد داشت از جمله:

(الف) کشف نقاط قوت و ضعف فریقین در مبانی تفسیر و دیدگاه‌های تفسیری؛

(ب) شناخت نقاط اشتراک و افتراق فریقین در مبانی تفسیر و مفاهیم تفسیری؛

(ج) مرزبندی دقیق از اختلاف‌های مبانی با تفاوت‌های بنایی و بررسی و نقد هر کدام در جای خود؛

(د) کشف اختلاف‌های لفظی فریقین (که حجم زیادی از اختلاف‌ها را به خود اختصاص داده) و اخراج آنها از دایره بحث؛

(ه) محک زدن نقاط افتراق براساس مدارک و اصول پذیرفته شده نزد هر کدام از دو فریق؛

(و) کشف و یا تدوین دیدگاه درست و دفاع معقول و منطقی از آن؛

(ز) بر ملا ساختن بسیاری از داوری‌های ناآگاهانه و یا اتهام‌های متعصبانه؛

(ح) ارائه راهکارها برای برون‌رفت از اختلاف‌ها و فرو نشانیدن اتهام‌ها.

تفسیر تطبیقی در دو حوزه «مبانی» تفسیر و «مفاهیم» آیات قرآن از دیدگاه فریقین خواهد بود. در حوزه مبانی تفسیر، اصول و پیش‌فرض‌های فریقین درباره تفسیر قرآن در دو بخش مبانی مشترک و مبانی مختص مورد بررسی قرار گرفتند که در کتاب اول از تفسیر تطبیقی ملاحظه کردید. در حوزه مفاهیم تفسیری، موضوعاتی از قرآن گزینش شده‌اند، این گزینش براساس اولویت‌ها و نیازهاست که بخشی از آنها در تفاوت دیدگاه‌های تفسیری شیعه و اهل سنت و بخشی در تفاوت دیدگاه‌های شیعه با سلفیان وهابی است. روند کار در این حوزه بدین شکل است:

یک) درآمد، مشتمل بر پیش آگاهی فشرده و لازم در بررسی موضوع مدنظر؛

دو) ارائه دیدگاه‌های تفسیری فریقین با دسته‌بندی منطقی از مصادر مهم و منابع معتبر آنان؛

سه) کشف نقاط مشترک فریقین درباره تفسیر آیات مذکور؛

چهار) ارزیابی دیدگاه‌های فریقین با بررسی و نقد دلایل آنها و گزینش دیدگاه درست یا تکمیل آن

و یا ارائه دیدگاه جدید؛

پنج) خلاصه فصل؛

شش) بحث و پژوهش.

این کتاب پنجمین کتاب از مجموعه تفسیر تطبیقی است که به «بررسی تطبیقی آموزه توحید

فهرست مطالب

۷.....	پیشگفتار.....
--------	---------------

بخش اول: کلیات

۱۹.....	فصل اول: درنگی در آموزه توحید و ضرورت پژوهش.....
۱۹.....	گفتار اول: درنگی در آموزه توحید.....
۱۹.....	جایگاه توحید در نظام تعلیم و تربیت.....
۲۵.....	نگاهی به ابعاد و مراتب توحید.....
۳۰.....	گفتار دوم: ضرورت پژوهش.....
۳۳.....	خلاصه فصل.....
۳۴.....	پژوهش.....

۳۷.....	فصل دوم: سیری در پیشینه پژوهش.....
۳۷.....	سیری در پیشینه توحیدپژوهی.....
۳۷.....	منابع کلامی.....
۳۸.....	منابع اعتقادی.....
۴۵.....	منابع قرآنی.....
۵۶.....	امتیازها و نوآوری‌های این اثر.....
۵۹.....	خلاصه فصل.....
۶۰.....	پژوهش.....

بخش دوم: توحید و شرک ذاتی و صفاتی

۶۳.....	فصل اول: توحید ذاتی و صفاتی.....
۶۳.....	درآمد.....
۶۵.....	گفتار اول: شرح آیه «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ».....
۶۵.....	توحید ذاتی.....

۶۸	 توحید صفاتی
۷۱	 گفتار دوم: شرح آیات «اللَّهُ الصَّمَدُ . لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ»
۷۶	 خلاصه فصل
۷۷	 پژوهش
۷۹	 فصل دوم: شرک ذاتی و صفاتی
۷۹	 درآمد
۷۹	 گفتار اول: شرک اهل کتاب
۷۹	 گفتار دوم: شرک مشرکان
۸۱	 تلقی مشرکان از فرشتگان
۸۲	 تلقی مشرکان از جنیان
۸۴	 خلاصه فصل
۸۷	 پژوهش
۸۸	

بخش سوم: توحید و شرک ربوبی

۹۱	 فصل اول: توحید ربوبی از دیدگاه مفسران فریقین
۹۱	 درآمد
۹۲	 گفتار اول: اصطلاح‌شناسی رب
۹۲	 معناشناسی «رب» در لغت
۹۳	 معناشناسی «رب» در دیدگاه مفسران فریقین
۹۳	 دیدگاه مفسران شیعی
۹۴	 دیدگاه مفسران اهل سنت
۹۸	 گفتار دوم: ارزیابی دیدگاه‌های مفسران فریقین
۹۸	 ارزیابی معنای رب بر محور مالکیت
۱۰۱	 ارزیابی معنای رب به محور تربیت
۱۰۳	 گفتار سوم: بازپژوهشی معنای «رب» و توحید ربوبی در قرآن
۱۰۳	 ادله قرآنی
۱۰۶	 ادله روایی
۱۰۸	 گفتار چهارم: تحلیل کاربردهای «رب» در قرآن
۱۰۸	 کاربرد انحصاری رب برای حق تعالی
۱۱۰	 ارزیابی سایر کاربردهای رب در قرآن
۱۱۵	 تنزیه اسم رب
۱۱۶	 پیوند واژه «رب» با «ولی»
۱۱۷	 گفتار پنجم: پیامدهای معرفتی و تربیتی باور به توحید ربوبی
۱۱۷	 ربوبیت و اوصاف کمالی حق تعالی
۱۱۸	 ربوبیت کامل و مطلق